

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 371(09)(477.8)

РЕЦЕНЗУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСТАПА МАКАРУШКИ

Бодак Л.Й., аспірант
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті висвітлено провідний напрям освітньої діяльності О. Макарушки (1867–1931) – рецензування. Розкрито головні ідеї рецензій, тематика яких є широкою. Акцентовано увагу на аксіологічних ідеях змісту освіти, аналізі творів лінгвістично-мовознавчого плану, історії становлення української літератури, публікаціях, присвячених становленню та розвитку жіночого руху в Галичині на зламі XIX – XX ст. Рецензії вченого свідчать про його критичний підхід, широку наукову ерудицію, глибокі знання проблематики.

Ключові слова: рецензії, аксіологічні ідеї, зміст освіти, історія української літератури, жіночий рух, Галичина, Остап Макарушка.

В статье освещено ведущее направление образовательной деятельности О. Макарушки (1867–1931) – рецензирование. Раскрыто главные идеи рецензий, тематика которых широкая. Акцентировано внимание на аксиологических идеях содержания образования, анализе произведений лингвистическо-языковедческого плана, истории установления украинской литературы, публикациях, посвященных становлению и развитию женского движения в Галичине на рубеже XIX – XX вв. Рецензии ученого свидетельствуют о его критическом подходе, широкой научной эрудиции, глубоких знаниях проблематики.

Ключевые слова: рецензии, аксиологические идеи, содержание образования, история украинской литературы, женское движение, Галичина, Остап Макарушка.

Bodak L.I. REVIEWING – AN IMPORTANT FIELD OF OSTAP MAKARUSHKA'S EDUCATIONAL ACTIVITIES

The article provides an analysis of a series of reviews by O. Makarushka, a renowned teacher, philologist, connoisseur of classical languages, who was engaged in pedagogical and scholarly activities and devoted a significant part of his creative life to the problems of education and upbringing. In his reviews O. Makarushka dwelled on a variety of pedagogical, linguistic, literary topics.

The subjects of the reviews are numerous and broad. They indicate the scholar's critical approach, great erudition and deep understanding of the outlined problems. The emphasis is laid on the axiological ideas of education, the analysis of linguistic works, the history of Ukrainian literature, publications on the formation and development of the women's movement in Halychyna at the turn of the XIX – XX centuries.

It is noted that at the beginning of the XX century the modern Ukrainian language was undergoing its formation. The unique talent of Ukrainian writers was greatly influenced by folk songs and rich ethnographic material. The reviews of the works by A. Kolessa, O. Ohonovskyi, A. Metlynskyi, M. Poliek, M. Shashkevych and others have been analyzed. O. Makarushka tracked new linguistic publications on the formation, establishment and development of the Ukrainian language and literature. Just the same, his reviews were published in Zoria and Ukrainska Shkola journals as well as the Proceedings of the Taras Shevchenko Scientific Society, whose pages became a platform for a heated scholarly debate.

Having analyzed the scholar's activities and the content of his reviews, one can conclude that Ostap Makarushka established himself as a critical researcher.

Key words: reviews, axiological ideas, content of education, history of Ukrainian literature, women's movement, Halychyna, Ostap Makarushka.

Постановка проблеми. Культурно-освітня діяльність українських діячів другої половини XIX – першої третини ХХ ст. була різноманітною і багатогранною. Серед них – Остап Макарушка (1867–1931), педагог, науковець, культурно-освітній діяч, один із активних діячів педагогічного товариства «Рідна школа». За його керівництва було прийнято новий статут товариства, роз-

ширене мережу шкіл, засновано у Коломиї вчительську семінарію, у Львові побудовано бурсу, в якій навчалися та проживали учні. Він проводив Шевченківські вечори, організовував аматорські театри. Незважаючи на несприятливі зовнішні умови, О. Макарушка реалізувався як педагог із глибоким знанням історії, популяризатор української мови. Він належить до

національно свідомої української інтелігенції, яка вболівала за розвиток і організацію українського шкільництва, виховання української молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історико-педагогічній науці сьогодні обмаль публікацій, які висвітлюють різnobічну діяльність Остапа Макарушки – педагога, громадського, культурно-освітнього діяча Галичини кінця XIX – початку ХХ ст. У публікаціях Н. Данилюк, Т. Завгородньої, Б. Ступарика, М. Чепіль фрагментарно представлено окремі аспекти його педагогічної діяльності. Аналіз творчого доробку О. Макарушки засвідчує, що важому частку у ньому займають рецензії, в яких піднято проблеми змісту освіти; аналіз творів лінгвістично-мовознавчого плану; історія становлення української літератури; публікації, присвячені започаткуванню та розвитку жіночого руху в Галичині на зламі XIX – ХХ ст. Однак досі немає окремого дослідження, присвяченого висвітленню цього важливого напряму освітньої діяльності О. Макарушки.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення й узагальнення аксіологічних ідей змісту освіти, творів лінгвістично-мовознавчого плану, історії становлення української літератури, публікацій, присвячених започаткуванню та розвитку жіночого руху в Галичині на зламі XIX – ХХ ст., вміщених у рецензіях О. Макарушки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим джерелом вивчення педагогічної та культурно-освітньої спадщини О. Макарушки є його рецензії. Саме у них розкритий його погляд на низку проблем мовознавчого, літературного плану. На початку ХХ ст. українська мова формується у сучасному її значенні. На сторінках «Записок НТШ» розгортається наукова полеміка, до якої активно долучався педагог, філолог, викладач класичних мов О. Макарушка. Він віdstежує вихід видань мовознавчого характеру, присвячених формуванню, становленню та розвитку української мови та літератури. Його рецензії також друкувалися на сторінках часописів «Зоря» й «Українська школа».

О. Макарушка високо цінив роботу мовознавця, літературного критика, філолога О. Колесси. У «Записках НТШ» (1898) уміщена рецензія на працю старослов'янської літератури «Жите св. Сави», у якій О. Колесса, опираючись на знання джерельної бази, проводить паралелі у плані фонетичної подібності старослов'янської мови з українською. Мовознавець висуває історичне припущення про те, що давньослов'янський пам'ятник «Жите св. Сави»

написаний у Києві або Київській області. О. Макарушка погоджується із дослідником та у рецензії пише: «Працю свою поділив автор на дві частини: в одній зібраав всі фонологічні диялективні прикмети згаданого пам'ятника, в другій, навівши думки давнійших і сучасних вчених про відносини українсько-руської мови до російської минувшини й теперішності, обговорив питання про поодинокі важнівійші в минувшині прикмети пам'ятника, подекуди навіть зовсім повно, і прийшов до виводу, що «Жите св. Сави» написане в Києві або в його області» [4, с. 9].

Поділяє О. Макарушка думку О. Колесси про спорідненість і близькість мовних виразів у київському чи волинсько-галицькому діалектах. З цього приводу у рецензії відзначає: «др. Колесса доказавши близькість обох сих староруських нарічий істнованем так званого «нового ь «майже в рівній мірі в обох нарічіях, як також многими іними спільними обом нарічиям прикметами: ти-и, мы-и, в закінченнях замість -ть-и , мъ-и, жд (шч) замість давнього жд, і т. и.» [4, с. 10]. О. Макарушка був добре ознайомлений зі староцерковнослов'янською та староруською літературою, був прихильником наукового обговорення формування сучасної української мови, її «фонетичної вартості», відношення нашої мови до російської, діалектів, закликав широке коло громадськості до утворення та читання граматичних студій правдиво і з «пожитком».

Уваги заслуговує рецензія О. Макарушки на статтю М. Сумцова «Дума про Алексія Поповича», уперше надруковану в «Київській старині» (1894, т. XLIV). Рецензент аналізує мотиви пісень у думі, проводить аналогії з «пісень полууднево-словянських: болгарської та сербської, як також близьких до сеї думи мотивів в піснях шотландських, даиньких і скандинавських» [3, с. 39]. Народний епос переплітається із козацькими мотивами, у яких є своєрідні сюжети про «бурю на Чорнім морі і чудесний ратунок судна» [3, с. 39].

Окрема сюжетна лінія у думі – «показання сили каяття грішника», що свідчить про церковно-християнський характер українських пісень минулого. Серед українського народу були широко розповсюджені легенди про життя святих, про св. Богородицю, біблійне оповідання при пророка Йону.

Поряд із активною науковою спільнотою Галичини О. Макарушка долучається до вшанування пам'яті професора О. Огоновського – декана філософського факультету Львівського університету, голови «Просвіти», публікуючи рецензію на його працю «Історія літератури рускої», частина IV,

надруковану у Львові (1894). Наукове товариство імені Шевченка присвятило один із випусків свого друкованого видання огляду життя, наукової та літературної творчості О. Огоновського [1, с. 13].

О. Макарушку як науковця вражає велика джерельна база, а також дотримання автором методів багаторічних власних досліджень, що свідчить про перевіреність методик і їхню достовірність. Він відзначає, що О. Огоновський розпочав відтворення з розвитку етнографічної науки і прагнув показати відомим своїм бібліографічним методом сучасний стан української етнографії. У праці значну увагу приділено народним казкам, переказам, легендам, пісням. О. Макарушка наголошує, що автор обов'язково подає назви збірок і числа п'єс, уміщених у них [2, с. 83].

Одним із критичних зауважень до праці О. Огоновського О. Макарушка висловлює одночасний виклад української літератури у контексті літературних тенденцій Європи, адже багато письменників написали твори, використавши багаті етнографічні традиції. «В коротенькім вступі до сеї часті історії літератури за мало є підчеркнене значене етнографії, істория еї розвою в Європі в загалі а у нас в осібності та напрями еї» [2, с. 83]. Із такими міркуваннями О. Макарушки погоджується Іван Франко, стверджуючи, що у цій частині «вражає недосит широкої згадки про тих чужих етнографів, котрі займалися студіями над нашим народом, публікували вагомі поважні праці та просторі збірки» [2, с. 83].

Як літературний критик, О. Макарушка робить аналіз літературних творів, які були перевидані на межі XIX – XX ст. Науковця цікавили їх витоки, їхня генеза, народно-етнографічна джерельна база. Окремим важливим питанням літературної критики є напрям, який сформував той чи той твір. О. Макарушка пише: «В критиці, так як в літературі і штуках взагалі, зміняють ся напрямки: найновійшим напрямом у нас є дослідувати ся генези творів. Розважно і умірковано поволили ся при сьому такі історики літератур, як Пипін і Спасович, Дашкевич, Порфірієв, або наші автори поодиноких критично-естетичних розвідок, як Володимир Коцюбинський, Іван Франко й інші» [5, с. 23].

Аналізуючи роботу К. Студинського, який у 1897 р. видав «Думи і пісні Амвросія Метлинського» у Львові, О. Макарушка вміщує на сторінках «Записок Наукового товариства імені Шевченка» (1899) рецензію, у якій категорично не погоджується із думками К. Студинського, що значний вплив на М. Шашкевича й А. Метлинського мали чужі літературні твори, зокрема польські чеські,

сербські чи німецькі. «Др. К. Студинський заняв ся поетичними творами М. Шашкевича і А. Метлинського і виказав, як ті оба поети написали майже всі свої твори під впливом чужих письменників» [5, с. 23].

О. Макарушка схиляється до думки, що визначальний вплив на формування самобутнього таланту М. Шашкевича й А. Метлинського мала народна пісня і багатий етнографічний матеріал. Про М. Шашкевича зазначає, що він був першим у Галичині, хто зумів піднести ідею народності і з повною свідомістю був для неї «діяльний і в слові, і письмі». Виразником народності є чиста народна мова, збережена так добре в усній народній словесності, тож М. Шашкевич звернувся з цілим «жаром до неї» [5, с. 23].

Хоч О. Макарушка не відкидає, що М. Шашкевич був знайомий зі збірками українських пісень М. Цертелєва, М. Максимовича, із роботами слов'янофіла К. Лях-Ширми та відомим популяризатором перекладу народної пісні на літературний ґрунт З. Доленги-Ходарковським, проте їхні роботи вирішального впливу на поезії М. Шашкевича не мали. Адже пісня, що її наводить вперше К. Лях-Ширма (1818), містить у собі пещені еротичні вирази, повсюди уживані у наших народних піснях і добре знані М. Шашкевичем. Позатим схожості між цією піснею і поезією М. Шашкевича «Туга за милою» немає ніякої [5, с. 23].

Важливо підкреслювати перетворення М. Шашкевича із «місцевого патріота на патріота з широкою основою, українсько-руського», – пише у своїх філологічних розвідках О. Макарушка. «Тепер він співає про духовну, цивілізаційну і народну єдність Галичини і України, апотеозує Україну з піснями, бандуристами, козацтвом і оспівує давні битви злучених галицьких і київських князів» [5, с. 23].

У рецензії О. Макарушка підкреслює актуальність видання творів А. Метлинського як одного з перших поетів романтиків. Уперше в його поезії оспівуються українські могили і степи, українська минувшина, величиться козацтво, виводяться постаті бандуристів, поет виступає проти зрадників вітчизни. Але поет, що вболіває над Україною і плаче за її славою, «не лютує на російських царів, що стали виновниками її недолії» [5, с. 24].

На початку ХХ ст. значний вплив на українську інтелігенцію мав великорідзяній російський шовінізм, вдало поданий українському свідомому загалу як патріотизм, а не відомі твори Пушкіна чи Жуковського. Видання творів українських письменника-

романтика А. Метлинського та вміщений на сторінках рецензії аналіз основних мотивів творів М. Шашкевича збагачували українську літературу, сприяли її популяризації серед студентської молоді, учительства. «Виданем думок і пісень Метлинського і його «заміток» про українську руську мову вчинив др. Студинський немалу прислугу, бо його твори, з виїмкою вміщених по шкільних підручниках, не були доступні майже ні кому» [5, с. 26].

У 1925 р. у Львові професор-філолог М. Полек видав свою працю «Житя Греків і Римлян». О. Макарушка як філолог, викладач грецької та латинських мов, ознайомився із дослідженням М. Полека та написав рецензію, яка була надрукована на сторінках «Української школи» (1925). О. Макарушка рекомендує книгу широкому загалу читачів: її можуть читати із зацікавленням не тільки професори класичної філології й учні старших класів гімназії, але й кожний пересічний інтелігент, який навчиться із неї читамо [9, с. 57].

Про автора книги О. Макарушка пише: «І автор вірний цьому своєму приреченняю, подав нам справді у своїй праці принадний і по можливості, скільки на це невеликий об'єм книжки позволив. Всесторонній образ життя – буття Греків і Римлян від найглибшої давнини й до упадку. Бачимо ту одних і другий від народин до смерти домаї в школі, при грі й забаві, в театрі, суді й війську, їх техніку і штуку, поняття релігійні, філософські й етичні та суспільні верстви» [9, с. 57].

Текст книжки «Житя Греків та Римлян» має глибоке осмислення на основі зібраного фактичного матеріалу, проте не несе безпосереднього важкого змістового навантаження, радше звернений до емоційної символізації. З цього приводу О. Макарушка зазначав: «Треба призвати авторові незвичайну справність у способі ухоплення, підібрання і зображення річі» [9, с. 57].

Окрему повагу в О. Макарушки викликає звернення М. Полека до «правопису і написання старогрецьких і римських власних імен». Адже на початку ХХ ст. не було певних вимог і правил написання, «чужі слова писали довільно». Дослідник О. Макарушка робить висновок: «Річевих промахів або недостач у книжці нема і це найкраща прикмета цієї праці» [9, с. 59].

О. Макарушка друкував власні рецензії на твори у літературно-науковому часописі НТШ «Зоря». Однією з перших була рецензія на переклад із німецької мови драми В. Гете «Іфігенія в Таврії». Переклад зробив Д. Йосифович, який друкувався у цей період під псевдонімом Василь Ріленко.

О. Макарушка критично оцінює переклад із німецької мови: «вийшов переклад дещо тяжкий або неясний», «поняття матеріальні, конкретні, зіставлені з поняттями абстрактними творять різкий контраст». Також О. Макарушка не радить використовувати «зворот з буденної мови, що цілком не приставав би до настрою поважної драми». Як філолог, автор рецензії оцінює важливість і цінність вжитих епітетів, що збагачують мову перекладу, вносять ясність до змістового тексту. «У п. Ріленка видимо велике багатство слів; він і ужив деяких вперше і по-найбільш щасливо. Мені подобаються єго епітети: вели-таємна (доля), велич-нє-тихий (храм)» [6, с. 157].

На початку ХХ ст. у світі та у Східній Галичині активно розпочав розвиватися жіночий рух, що мав суспільно-політичний характер. Жіноцтво мобілізовувалося та створювало доброочинні, просвітницькі, освітні організації. Піонером жіночого руху в Галичині була Н. Кобринська. На сторінках часопису «Зоря» вміщена рецензія на збірник «Наша доля», який вона видавала. Станом на 1895 р. вийшла друга книжка «Наша доля», у якій вміщувалися праці відомих жінок Галичини й України, в т. ч. Ганни Барвінок, і праці двох чоловіків: переклади П. Куліша і огляд повістей і новел Д. Морачевського [8, с. 278]. О. Макарушка впевнений, що зміст збірника «Наша доля» буде цікавим не тільки галицькому жіноцтву, а й широкому колу читачів. Видання цікаве, і читач сподівається знайти у статтях основний перегляд стремлінь жіночого руху, хоча б з останніх кількох років у Європі та Америці взагалі, а в нас в Галичині і в Україні зокрема [8, с. 278].

Культурно-просвітницька діяльність жіноцтва на чолі із Н. Кобринською заслуговує на особливу увагу, підкреслює О. Макарушка. Зокрема, намагання заснувати жіночу гімназію, поліпшити матеріальне становище жінок – працівників пошти і телеграфу, правова рівність жінок із чоловіками та ін. [8, с. 278].

Проте для більш об'єктивного висвітлення жіночого руху та його впливу на просвітницько-культурні та суспільно-економічні зв'язки, на думку О. Макарушки, потрібно детальніше та точніше подавати інформацію про становище жінок у різних суспільних організаціях, їх сімейне та громадське становище, рівень освіти, їх ідеали, статистичні дані про освітній рівень жінок у промисловості, торгівлі, у галузі освіти, урядових установах, статистичні дані щодо наукових праць і діяльності на благо суспільства тощо [8, с. 278].

У розділі «Оповідки і критичні замітки», вміщенному у часописі «Зоря» (1895), О. Ма-

карушка розмістив рецензію на «Поезії Осипа Маковея», яка була видана коштом Костя Паньковського у Львові (1894). О. Макарушка пише про О. Маковея як митця, творчість якого торкнулася усіх сторін людського життя. Реальні основи мають поезії, теми яких подала йому страшна для людськості загальна язва мілітаризму. Поет проходить повз давній монастир, тепер порохівню, зауважує, що колись тут сіяв хрест – прапор перемоги, а тепер – громозвід [7, с. 237].

У творі «Молох» (1888) він виступає проти різкого «уживання поваги до божества до свідомого баламучення мас». Тільки поет озлоблений тим, що «у деякій суспільності самі-ж слуги божі дбають надто вже про власні інтереси, а не про справи божі, використовують віру для своїх користолюбивих цілей і утримують маси у темності» [7, с. 237]. «З добірним змістом получив п. Маковей і добірну форму. Він педант у формі. Язык милозвучний і гарний: ритми складні, будова стихів не монотонна, а дібрана до змісту» [7, с. 238].

О. Макарушку вразила особистість Осипа Маковея. «З дотеперішнього огляду творів бачимо, що наш поет, хоч лірик, не замкнувся у власнім, духовнім мікрокосмосі: біль суспільності є його болем, радість близких – і його радістю» [7, с. 238].

Зазначимо, що життєвий і педагогічний шлях О. Маковея й О. Макарушки багато в чому подібні: обидва – уродженці містечка Яворів на Львівщині, навчалися у Віденському університеті, здобули науковий ступінь, обое займалися педагогічною та науковою діяльністю, значну частину свого творчого доробку присвятили проблемам навчання і виховання.

О. Маковей одним із перших у літературі оспівав терпіння молодих, палких, інтелігентних русинів – ідеалістів, оптимістів у поглядах на любов, що, зустрівшись із невдачею, побачивши «своїй буйною фантазією мрії про щастя та подружню вірність, розвіяними не раз із-за інтересів практичних, життєвих, на яких «ніжні» наші панночки розуміються краще від чоловіків, попадають на короткий час в пессимізм, зневіру в свої сили, але відтак схаменувши, беруться зі здвоєною силою до праці, обертають свої труди такі, що мають на меті не особисте, парткулярне вдоволення і щастя, але добро загалу» [7, с. 238].

О. Макарушка висловлює щиру подяку за збагачення української літератури гарними творами музи Осипа Маковея і водночас висловлює надію, що по тім «віночку», який

він тепер сплів зі своєю «маленької, градом збитої ниви, сплете він другий руській громаді» [7, с. 239].

Висновки з проведеного дослідження. Тематика рецензійних науково-критичних публікацій О. Макарушки є достатньо широкою, включає замітки лінгвістично-мовознавчого плану, аналіз літератури на зламі XIX – XX ст. та історію становлення української літератури, публікації із зародження і розвитку жіночого руху в Галичині. Рецензії вченого свідчать про його критичний підхід, широку наукову ерудицію, глибокі знання проблематики. Аналізуючи рецензійну діяльність вченого, можна зробити висновок про становлення та формування О. Макарушки як критичного дослідника.

Подальших наукових студій потребує редакторська діяльність О. Макарушки, його внесок у просвітницьку діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка щодо формування національної свідомості української молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кокорудз І. Жите і діяльність О. Огоновського. Записки НТШ. Львів, 1895. Т. V. С. 1–34.
2. Макарушка О. Бібліогр. Рец. на кн.: Огоновський О. Исторія литературы русской. Львовъ, 1894. Ч. IV. 347 с. Записки НТШ. Львів, 1895. Т. V. С. 83–84.
3. Макарушка О. Рец. на статтю: Сумцовъ Н.О. Дума объ Алексее Поповиче. К., 1894. (Відбитка з Київської Старини. 1894. Т. XLIV). Записки НТШ. Львів, 1895. Т. VII. С. 39–40.
4. Макарушка О. Рец. на кн.: Dr. A. Kolessa. Dialectologische Merkmale des sudrussischen Denkmals a. d. XIII Jhdte «Zitije sv. Savy» (відбитка з Philologie). Берлін, 1896. С. 203–228, 473–523. Записки НТШ. Львів, 1898. Т. XXI. С. 9–10.
5. Макарушка О. Рец. на кн.: Студинський К. Думки і пісні Амвросія Метлинського. Львів, 1897. 99 с. (Відбитка з часоп. «Руслан»). Записки НТШ. Львів, 1899. Т. XXVIII. С. 23–26.
6. Макарушка О. Рец. на кн.: Гете В. Іфігенія в Таврії: драма в 5 діях / пер. Василь Ріленко. Львів: Накл. перекладника, 1895. 64 с. Зоря. 1895. Чис. 8. С. 157. Оповістки і критичні замітки.
7. Макарушка О. Рец. на кн.: Поезії Осипа Маковея. Львів: Коштом Костя Паньковського, 1894. – 136 с. Зоря. 1895. Чис. 12. С. 237–239. Оповістки і критичні замітки.
8. Макарушка О. Рец. на кн.: Наша доля: збірник праць різких авторів / Видає Наталія Кобринська. Львів, 1895. 108 с. Зоря. 1895. Чис. 14. С. 278–279. Оповістки і критичні замітки.
9. Макарушка О. Рец. на кн.: Полек М. Житя Греків і Римлян. Львів, 1925. 292 с. Українська школа. 1925. Т. III, зш. 7–9. С. 57–59. УДК 378.4.015.31:061.2-УДК 378.4.015.31:061.2-055.25]